

The Effectiveness of the Book
Mabadi Al-Arabiyah fi Al-Sarf wa Al-Nahw 4
from the Perspective of Students of Arabic Language
and Literature
(Case Study: Shiraz University)

Abdolrazagh Rahmani*, Eshagh Rahmani**

Shabnam Moenizadeh***

Abstract

This study was conducted with the aim of efficiency and effectiveness of the book “*Mabadi Al-Arabiyah fi Al-Sarf wa Al-Nahw 4*” in terms of observing the desired criteria of the textbook from the students' point of view. The statistical sample of this study is the students of Arabic language and literature of Shiraz University, which includes 79 people, and in the form of a census, equal to the statistical population, completed the questionnaire. This research is a descriptive survey and the reliability of the questionnaire was calculated by Cronbach's alphabet method of 0.73. In this study, two one-sample t-tests and the Friedman test were used to measure the efficiency and effectiveness of the book “*Mabadi Al-Arabiyah fi Al-Sarf wa al-Nahw 4*”. This research is designed to answer four questions about the efficiency and effectiveness of the book, the teaching method used by the professor, the level of students' skills after passing the

* Assistant Professor, Hormoz Research Center, University of Hormozghan, Bandarabbas, Iran
(Corresponding Author), rahmani6038@gmail.com

** Associate Professor of Arabic Language & Literature, University of Shiraz, Shiraz, Iran,
esrahmani@yahoo.com

*** MA Student of Arabic Language and Literature, University of Shiraz, Shiraz, Iran,
shabnam.moenzadeh@gmail.com

Date received: 29/12/2022, Date of acceptance: 18/04/2023

۱۵۰ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال ۲۳، شماره ۱، بهار ۱۴۰۲

course of the Arabic rule, and finally the acceptability of the exam questions. The findings showed that the efficiency and effectiveness of the book have been observed to a minimum. The teaching method used by the professor from the students' point of view shows the highest level and skill level of the students after passing the Arabic rules course and the acceptability of the exam questions taken almost to the average level in the book.

Keywords: Effectiveness, Efficiency, Mabadi Al Arabi, Nahw Rules, Sarf Rules.

کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایئ العربیة فی الصرف و النحو* جلد ۴ از دیدگاه دانشجویان زبان و ادبیات عرب (مطالعه موردی: دانشگاه شیراز)

عبدالرزاق رحمانی*

اسحاق رحمانی**، شبنم معینی‌زاده***

چکیده

این مطالعه با هدف کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایئ العربیة* از لحاظ رعایت معیارهای مطلوب کتاب درسی از نظر دانشجویان انجام شده است. نمونه آماری این پژوهش را دانشجویان رشته زبان و ادبیات عرب دانشگاه شیراز تشکیل می‌دهند که شامل ۷۹ نفر بودند و پرسش‌نامه را به صورت سرشماری برابر با جامعه آماری در نظر گرفته شده تکمیل کردند. این تحقیق از نوع توصیفی - پیمایشی بود که پایایی پرسش‌نامه با روش آلفای کرونباخ ۰/۷۳ محاسبه شد. در این تحقیق از دو آزمون t تک‌نمونه‌ای و فریدمن برای سنجش کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایئ العربیة* استفاده شد. این پژوهش به جهت پاسخ‌گویی به چهار سؤال در زمینه میزان کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایئ العربیة*، روش تدریس به کار گرفته شده توسط استاد، سطح مهارتی دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی، و نهایتاً مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته شده طراحی شده است. یافته‌ها نشان داد که کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایئ العربیة* در کم‌ترین حد میزان رعایت شده است. روش تدریس به کار گرفته شده استاد از نظر دانشجویان،

* استادیار زبان و ادبیات عربی، مرکز مطالعات و تحقیقات هرمز، عضو هیئت‌علمی دانشگاه هرمزگان،

بندرعباس، ایران (نویسنده مسئول)، rahmani6038@gmail.com

** دانشیار زبان و ادبیات عربی، عضو هیئت‌علمی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران، esrahmani@yahoo.com

*** دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران،

shabnam.moeenzadeh@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۹

بیش‌ترین میزان و سطح مهارتی دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی، و مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده تقریباً تا حد متوسط میزان رعایت را در کتاب *مبادئ العربیة* نشان می‌دهند.

کلیدواژه‌ها: اثربخشی، قواعد صرف، قواعد نحو، کارآمدی، *مبادئ العربیة*.

۱. مقدمه

دانشگاه‌ها همیشه علاقه‌مند به دانستن نظر دانشجویان درباره برنامه درسی دانشگاهی، که برای دانشجویان ارائه می‌شود، هستند، زیرا کتاب‌های درسی یکی از مهم‌ترین منابع و مراجع یادگیری دانشجویان در هر نظام آموزشی‌اند و بیش‌تر فعالیت‌های آموزشی در کشور ما در چهارچوب کتاب‌های درسی صورت می‌گیرد و بیش‌ترین فعالیت‌ها و تجارب آموزشی دانشجویان پیرامون آن سازمان‌دهی می‌شود.

دراصل، بخشی از کیفیت آموزش در نظام آموزش عالی با کیفیت کتاب در ارتباط است. هرچه کتاب درسی غنی و با کیفیت بالا باشد بر کیفیت آموزشی آن افزوده می‌شود و درمقابل اگر کیفیت ضعیفی داشته باشد، تأثیر نامطلوبی بر کیفیت آموزشی خواهد داشت (آرمند و ملکی ۱۳۹۱).

بازنگری کتاب‌های درسی زمینه رشد و پیشرفت تحصیلی در دانشجویان را فراهم می‌آورد و برای دستیابی به چنین هدفی نیازمند ارزش‌یابی است. ارزش‌یابی مرکز فرایند آموزش و هدف آن بهبود برنامه آموزشی است و این امر ارزش‌یابی را به فرایند مستمر تبدیل کرده است. «واضح است که بدون ارزش‌یابی نظام‌مند نمی‌توان درباره مفیدبودن برنامه‌های آموزشی داوری کرد» (نویدی ۱۳۹۰: ۸). «هنگام ارزیابی سیستم‌های آموزشی مفاهیم کیفیت، کارایی، و اثربخشی معمولاً موردتوجه قرار می‌گیرد. ارزش‌یابی با هدایت‌کردن امور آموزشی باعث اثربخشی و کارایی نظام آموزشی می‌شود» (بازرگان ۱۳۸۰).

مبادئ العربیة کتابی است به قلم رشید الشرتونی که در چهار مجلد به‌شکلی منظم درآورده شده است و یکی از مهم‌ترین منابع قواعد عربی برای رشته‌هایی چون زبان و ادبیات عربی، علوم قرآن، زبان و ادبیات فارسی، حقوق، فقه و مبانی، و فلسفه و کلام است. این کتاب به‌دلایلی موردتوجه استادان و اعضای محترم شورای متون درسی زبان و ادبیات عربی قرار گرفته و نقد و مطالعه‌هایی که تاکنون درباره این اثر انجام شده است بیش‌تر به متن اصلی *مبادئ العربیة* و هر دو بخش صرف و نحو توجه داشته و کسی به کارآمدی و اثربخشی کتاب

کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبادئ العربية* ... (عبدالرزاق رحمانی و دیگران) ۱۵۳

مبادئ العربية از دیدگاه دانشجویان توجهی نشان نداده است. هدف از نگارش این مقاله بررسی، کارآمدی، اثربخشی، و مقبولیت کتاب از دیدگاه دانشجویان است.

از آنجا که تناسب کتاب درسی در رفع نیاز دانشجویان در طی دوره آموزش، موفقیت تحصیلی، و ایجاد انگیزه و علاقه برای یادگیری بیش تر تأثیر به سزایی دارد، پژوهش حاضر سعی بر آن دارد تا براساس ایده‌ها و نظر دانشجویان، یادگیری قواعد و بررسی کارآمدی، اثربخشی، و مفیدبودن این کتاب را در برآورده کردن نیاز دانشجویان بررسی کند.

مقاله حاضر مشکل را در دو بخش نظری و تحلیلی تشریح می‌کند: در بخش نظری، تلاش می‌شود درباره اهمیت دستور زبان عربی کتاب *مبادئ العربية* و کارآمدی و اثربخشی آن تصویری روشن و علمی ارائه شود و در بخش تحلیل، با تکیه بر آمار به کارگرفته شده آزمون تک‌نمونه‌ای برای تحلیل مواد نظرسنجی، دیدگاه دانشجویان در خصوص کارآمدی و اثربخشی این کتاب بررسی شود. امید است که نتایج پژوهش در بهبود و ارتقای کیفیت قواعد عربی اثربخش باشد.

۱،۱ اهداف پژوهش

- تعیین میزان اثر کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبادئ العربية* برای مقطع کارشناسی زبان و ادبیات عربی.
- تعیین میزان موفقیت روش تدریس درس قواعد زبان عربی.
- تعیین مهارت‌های کسب شده توسط دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی.
- کارآمدی و اثربخشی امتحانات قواعد درس عربی.

۲،۱ سؤالات پژوهش

این پژوهش برای رسیدن به این که کتاب قواعد اللغة العربية مبادئ العربية تاچه اندازه موفق عمل کرده در پی پاسخ به سؤال زیر است:

- میزان اثر کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبادئ العربية* برای مقطع کارشناسی زبان و ادبیات عربی چه قدر است؟
- تاچه اندازه روش تدریس به کارگرفته شده استاد از نظر دانشجویان موفق عمل می‌کند؟

- دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به چه سطح مهارتی دست می‌یابند؟
- دانشجویان کارآمدی و اثربخشی امتحانات گرفته‌شده را چگونه ارزیابی می‌کنند؟

۳،۱ فرضیه

- کتاب *مبایئ العربیة* برای مقطع کارشناسی زبان و ادبیات عربی کارآمدی و اثربخشی چندانی ندارد.
- روش تدریس به‌کارگرفته‌شده استاد از نظر دانشجویان موفق عمل نمی‌کند.
- دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم دست نمی‌یابند.
- سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان مقبولیت ندارد.

۴،۱ پیشینه پژوهش

از مهم‌ترین پژوهش‌هایی که در این مورد انجام گرفته است می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- صدقی و دیگران (۱۳۸۴) به نقد و بررسی کتاب *مبایئ العربیة* جلد چهارم پرداخته و، با نگاهی کلی، نقاط ضعف و قوت آن را بیان کرده و سپس با استناد به آثار این حوزه فهرستی از اشتباهات نحوی این اثر را ارائه داده و به اصلاح و رفع آن‌ها پرداخته‌اند.
- اشکوری (۱۳۸۹)، با هدف نقد، به بررسی و اصلاح کتاب *مبایئ العربیة* (جلد چهارم، بخش صرف) پرداخته و در این زمینه تلاش کرده تا نقاط ضعف و قوت آن را بیان کند و با بررسی دقیق در متن کتاب به اشتباهات مربوط به مؤلف و همچنین اشتباهات چاپی همراه با ذکر دلایل پرداخته است. این پژوهش‌گر دریافته که در ویرایش تمرین‌های کتاب برخی از تمرین‌های مفید و بی‌مشکل به‌همراه دیگر تمرین‌ها حذف شده است. بهتر است این تمرین‌ها دوباره در کتاب گنجانده شود. همچنین، برای برخی از مباحث تمرین مجزا در نظر گرفته نشده است. مثلاً، در مباحث اعلال بهتر است برای هر نوع اعلال تمرین‌های جداگانه‌ای آورده شود.
- امامزاده (۱۳۸۹) به نقد و بررسی کتاب *مبایئ العربیة* جلد دوم پرداخته و به این نکته اشاره کرده که، باتوجه به این‌که نگارنده کتاب غیرمسلمان است، آقای حمید محمدی تلاش کرده با استفاده از آیات و احادیث به مثال‌ها و تمرین‌های کتاب صیغه اسلامی دهد. باوجوداین، هنوز یک‌سری از اشکالات به قوت خود باقی است.

- دهقانیان و جمالی (۱۳۹۱) با روش توصیفی-تحلیلی به نقد و بررسی ترجمه و شرح *مبایء العربیة* قسمت نحو جلد چهارم پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که کتاب نیازمند اصلاح، بازبینی، و استفاده از نظریات ویراستاری علمی ادبی در ویرایش و بازبینی متن است و بی‌توجهی به نکات نگارشی در ترجمه کیفیت و یادگیری نکات علمی را به صورت چشم‌گیری کاهش می‌دهد.
- قزوینی و رخشنده‌نیا (۱۳۹۱) به بررسی انتقادی کتاب صرف ساده پرداخته‌اند و نتیجه کار آن‌ها این بوده که این کتاب اگرچه دارای ویژگی‌های مثبت و ارزش علمی است، در برخی زمینه‌ها مانند کاربردی کردن تمرین‌ها و تعدیل آن و رعایت اصول روش علمی پژوهش از قبیل مقدمه‌نویسی، ارجاع صحیح مطالب، ارائه کتاب‌نامه، و نیز ابهام‌زدایی از برخی موضوعات، که یکی از ویژگی‌های اصلی متون علمی است، نیازمند اصلاح و بازنگری است.
- کیانی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با نام «بررسی و نقد کتاب قواعد کاربردی زبان عربی» به ویژگی‌ها و کاستی‌های نگارشی و نگارشی کتاب *قواعد کاربردی زبان عربی* تألیف ریاحی‌زمین و میرقادی پرداخته و رعایت نظم منطقی و انسجام مطالب، روزآمدی و جامعیت، روانی عبارات، و ... را از ویژگی‌های این کتاب برشمرده است.
- متقی‌زاده و دیگران (۱۳۹۲) با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر تحلیل محتوا به بررسی نقاط قوت و ضعف کتاب‌های آموزش دستور زبان عربی در مقطع لیسانس رشته زبان و ادبیات عربی همت گمارده‌اند و از بین کتاب‌های موجود دو کتاب *مبایء العربیة و الجدید فی الصرف والنحو* را، که بیش‌ترین استفاده را در دانشگاه‌ها دارند، انتخاب و با استفاده از معیارهای تحلیل محتوا این دو کتاب را بررسی کرده‌اند. نتایج پژوهش نشان داده که روش غالب این دو کتاب در آموزش قواعد روش سنتی قیاسی است و از نقاط ضعف بارز این کتاب‌ها عدم تبیین اهداف آموزشی برای مدرس و دانشجو و فقدان تمرین‌ها و متون متنوع برای نهادینه کردن قواعد است.
- ابن‌رسول و صفیان (۱۳۹۶) با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به بررسی و نقد بخش صرف کتاب *صرف و نحو عربی* پرداخته‌اند که از محورهای این بررسی نقادانه انطباق مطالب کتاب با سرفصل مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی، توجه یا بی‌توجهی به اهمیت، ضرورت، و کاربرد قواعد دستوری ارائه‌شده برای دانشجویان رشته زبان و ادبیات

فارسی، تصحیح اعراب و حرکت‌گذاری عبارات متن و تمرین‌ها، و سرانجام غلط‌های تایی غیرقابل چشم‌پوشی است.

- نظری تریزی و محمدی (۲۰۲۰) در مقاله خود به بررسی اثربخشی به‌کارگیری استراتژی‌های یادگیری فعال در بهبود یادگیری قواعد زبان عربی نزد دانشجویان رشته علوم قرآن و حدیث شهر اصفهان پرداخته‌اند. آن‌ها در این پژوهش، با استفاده از روش شبه‌آزمایشی، دانشجویان را به دو گروه کنترل با روش قیاسی و گروه آزمایش با استفاده از استراتژی‌های فعال آموزش تقسیم کرده و به مدت یک ترم تحصیلی در کلاس قواعد زبان عربی را آموزش داده و به این نتیجه رسیده‌اند که دانشجویان گروه آزمایش نسبت به دانشجویان گروه کنترل یادگیری فعال‌تری دارند.

بر این اساس، آنچه پژوهش حاضر را از پیشینه پژوهش متمایز می‌کند این است که تاکنون پژوهشی که به کارآمدی و اثربخشی درس قواعد مبادئ العربیة از نظر دانشجویان پردازد صورت نگرفته است.

۲. مبانی نظری پژوهش

۱،۲ اهمیت قواعد عربی

آموختن دستور هر زبان آگاهی علمی به آن زبان است. این آگاهی منشأ بسیاری از عملکردهای درست زبانی است؛

عملکردهایی از قبیل استفاده مناسب و منطقی از زبان به‌عنوان ابزار سازمان‌دهنده فکر و ذهن، آموزش درست زبان‌های بیگانه، و توفیق در برقراری ارتباط گفتاری و نوشتاری و مسلماً آن‌که زبان را بهتر می‌شناسد بهتر می‌تواند از آن استفاده کند (خیام‌پور ۱۳۷۲: ۱۲-۱۳).

یکی از اهداف یادگیری زبان بیگانه کسب توانایی لازم در خواندن ادبیات نوشتاری زبان مقصد است. از این رو، دانشجو نیازمند یادگیری قواعد دستوری زبان مقصد است (فریمن ۱۳۸۴) و هدف از آموزش قواعد بالا بردن قدرت فهم متون است، اما به نظر می‌رسد آموزش قواعد عربی به‌جای این‌که بتواند دانشجو را در تحقق این هدف یاری دهد، بی‌رغبتی و بی‌انگیزگی به زبان عربی را در آنان ایجاد می‌کند، بنابراین بایستی در تألیف و اختیار کتاب درسی به نظرهای فراگیران توجه کرد.

۲,۲ معرفی کتاب *مبایئ العربیة*

یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین ماده آموزشی در کلاس درس کتاب‌های درسی هستند، اما هر کتابی حتی اگر برای برنامه درسی خاصی تدوین شده باشد، نمی‌تواند برچسب را یدک بکشد، مگر آن‌که ویژگی‌ها و شاخص‌های کارآمدی و اثربخشی یک «درسی» کتاب درسی را داشته باشد (حسینی و مطور ۱۳۹۱).

مبایئ العربیة یکی از کتاب‌های آموزشی قواعد زبان عربی است که با سبکی بدیع در چهار جلد تألیف شده است. در همه این جلدها مباحث صرفی و نحوی مستقلاً و بدون ارتباط با دیگر جلدها آمده است، با این تفاوت که محتوای هر جلد کامل‌تر از جلد پیش از خود است. جلد چهارم این کتاب در دو بخش صرف و نحو به بیان قواعد زبان عربی از سطوح مقدماتی تا پیشرفته پرداخته و نقش کاربردی آن همواره مورد توجه صاحب‌نظران و استادان رشته‌های گوناگون، به‌ویژه زبان و ادبیات عرب، رشته‌های گوناگون علوم حوزوی، زبان و ادبیات فارسی، تاریخ، و حقوق اسلامی، بوده و هست و آشنایی با صرف و نحو عربی به فهم بیشتر زبان و ادبیات عربی کمک می‌کند. از این رو، ضرورت کتاب *مبایئ العربیة* منبع اصلی آموختن قواعد عربی در حوزه و دانشگاه است و وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری این کتاب را در حوزه صرف و نحو در ایران به‌عنوان سرفصل تعیین کرده است.

۳,۲ کارآمدی و اثربخشی

کتابی کارآمد است که بتواند پیام اصلی پدیدآورنده خود را به‌روشنی تبیین و هدف نهایی از نگارش خود را تأمین کند و بتواند مخاطب اصلی خود را بیابد و با او ارتباط برقرار کند، زیرا فرایند انتشار آثار هم‌چون گفت‌وگویی است که میان پدیدآور و مخاطب جریان دارد (منصوریان ۱۳۹۲).

منظور از اثربخشی نیز بازتابی است که هر کتاب دانشگاهی بر جامعه مخاطبان خود دارد، زیرا سرنوشت هر کتاب را خوانندگان آن کتاب تعیین می‌کنند. بنابراین، کتابی که بتواند بازتابی مثبت در جامعه مخاطب داشته باشد و تحولی در اندیشه آنان ایجاد کند اثربخش خواهد بود، ضمن آن‌که اثربخشی وجوه دیگری نیز دارد. مثلاً، دلالت‌های کاربردی که بتواند ردپای آن را در عمل در حوزه موضوعی دید یکی از این مصادیق است. مثلاً، اگر در حوزه علوم تربیتی کتابی منتشر شود که بتواند منشأ تحولی در نظام آموزشی قرار گیرد، اثربخشی خود را تضمین

کرده است، اما اگر فقط در حد طرح موضوع باقی بماند به چنین هدفی دست نیافته است (همان: ۱-۱۷).

۳. روش پژوهش

روش این پژوهش از نوع پیمایشی است، زیرا با بهره‌گیری از نظرها و دیدگاه‌های دانشجویان به بررسی دقیق کارآمدی و اثربخشی کتاب پرداخته است. جامعه آماری در این پژوهش کلیه دانشجویان لیسانس رشته عربی دانشگاه شیراز بودند، که در سال ۱۳۹۸-۱۳۹۹ مشغول تحصیل بوده‌اند و، با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، متناسب با حجم، ۷۹ نفر از دانشجویان به عنوان نمونه انتخاب شدند. پس از جمع‌آوری اطلاعات، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون t تک‌نمونه‌ای و آزمون فریدمن برای تحلیل پاسخ‌ها و رتبه‌بندی معیارها استفاده شد. ضریب پایایی پرسش‌نامه، پس از اجرای مقدماتی، بین ۷۹ نفر از دانشجویان از طریق آلفای کرونباخ ۷۳ درصد برآورد شد که نشان‌دهنده پایایی مناسب برای پرسش‌نامه است.

۴. ابزار پژوهش

ابزار گردآوری اطلاعات پرسش‌نامه است. روش تهیه پرسش‌نامه ترکیبی از مطالعات محققان و مدل‌سازی پرسش‌نامه‌های مشابه در این زمینه است. پرسش‌نامه مورد مطالعه این تحقیق محقق ساخته است. روش نمونه‌گیری به صورت غیرتصادفی هدف‌مند بود. پاسخ آزمودنی‌ها به هر سؤال در یک طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت ثبت و نمره‌گذاری شد. گرچه در پژوهش‌های مستقل روایی پرسش‌نامه کارآمدی و اثربخشی ثابت شده است، سنجش روایی ابزار تحقیق اهمیت بسیاری دارد؛ بدین ترتیب برای انتخاب دقیق‌تر گویه‌ها پرسش‌نامه پیش‌گفته در اختیار خبرگان قرار گرفت و پس از تأیید آنان برای اجرای پژوهش معرفی شد.

۵. روایی آزمون

برای سنجش روایی پرسش‌نامه، از نظر متخصصان استفاده شد و به وسیله آن‌ها بررسی شد. تعدادی از پرسش‌های پرسش‌نامه تصحیح و سپس موارد تصحیح‌شده مجدداً به آن‌ها بازگردانده شد و در نهایت اعتبار پرسش‌نامه تأیید شد.

هم‌چنین، با توجه به میزان به دست آمده KMO (۰/۱۹۱) و معناداری آزمون خی بارتلت (1183/63 $p < 0/0001$)، کفایت انجام تحلیل عامل تأیید شد. تحلیل عامل تأییدی نیز نشان داد که

کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبادئ العربية* ... (عبدالرزاق رحمانی و دیگران) ۱۵۹

مجموع زیرعامل ۷۸٫۶۱ درصد از واریانس پرسش‌نامه مورد مطالعه را تبیین کرده است. جدول ۱ بار عاملی ارزش ویژه و درصد واریانس هر یک از عوامل را نشان می‌دهد. بر این اساس، دوازده پرسش در عامل کتاب قرار می‌گیرند که با ارزش ویژه ۴٫۹۱ و درصد واریانس ۲۵٫۳۵ قوی‌ترین عامل تبیین‌کننده است. عامل روش تدریس و دانش استادان با دوازده سؤال و با ارزش ویژه ۴٫۳۳ و درصد واریانس ۱۸٫۵۵ دومین عامل تبیین‌کننده، عامل مهارت با دوازده سؤال و با ارزش ویژه ۲٫۸۲ و درصد واریانس ۱۳٫۸۲ سومین عامل تبیین‌کننده، و در نهایت عامل امتحانات گرفته‌شده با شش سؤال و با ارزش ویژه ۲٫۴۲ و درصد واریانس ۱۱٫۵۸ چهارمین عامل تبیین‌کننده روایی پرسش‌نامه حاضر را تأیید می‌کنند.

جدول ۱. تحلیل عامل ابعاد پرسش‌نامه مورد مطالعه

سؤالات	کتاب	روش تدریس و دانش استادان	مهارت	امتحانات گرفته‌شده
سؤال ۱	۰٫۵۴	۰٫۷۵	۰٫۶۰	۰٫۵۳
سؤال ۲	۰٫۷۸	۰٫۵۰	۰٫۵۸	۰٫۵۸
سؤال ۳	۰٫۵۴	۰٫۴۷	۰٫۶۲	۰٫۵۵
سؤال ۴	۰٫۷۵	۰٫۵۱	۰٫۵۶	۰٫۶۱
سؤال ۵	۰٫۸۳	۰٫۶۵	۰٫۵۱	۰٫۶۰
سؤال ۶	۰٫۷۵	۰٫۵۹	۰٫۶۹	۰٫۶۷
سؤال ۷	۰٫۶۶	۰٫۵۹	۰٫۵۳	---
سؤال ۸	۰٫۶۲	۰٫۵۴	۰٫۶۰	---
سؤال ۹	۰٫۵۱	۰٫۶۳	۰٫۵۶	---
سؤال ۱۰	۰٫۴۶	۰٫۳۹	۰٫۵۷	---
سؤال ۱۱	۰٫۷۵	۰٫۵۴	۰٫۵۲	---
سؤال ۱۲	۰٫۴۷	۰٫۶۵	۰٫۵۸	---
ارزش ویژه	۴٫۹۱	۴٫۳۳	۲٫۸۲	۲٫۴۲
درصد واریانس	۲۵٫۳۵	۱۸٫۵۵	۱۳٫۸۲	۱۱٫۵۸
واریانس کل	۷۸٫۶۱			

۶. پایایی آزمون

پایایی آزمون مقیاسی است که از طریق آن میزان اعتماد به نتایج به‌دست‌آمده از آن آزمون مشخص می‌شود. روش عمده برآورد ضریب پایایی ضریب آلفای کرونباخ است که نتایج آن در جدول ۲ به‌صورت خلاصه بیان شده است:

جدول ۲. ضریب آلفای کرونباخ برای ابعاد پرسش‌نامه مورد مطالعه پژوهش

ضریب آلفای کرونباخ	ابعاد
۰٫۷۵	کتاب
۰٫۷۴	روش تدریس و دانش استادان
۰٫۷۲	مهارت
۰٫۷۷	امتحانات گرفته‌شده
۰٫۷۳	کل پرسش‌نامه

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، برای همه ابعاد پرسش‌نامه کارآمدی و اثربخشی تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب *مبادئ اللغة العربية* و پیش‌برد اهداف در نظر گرفته‌شده برای این درس از طرف آموزش عالی مقدار آلفای کرونباخ محاسبه‌شده بیش‌تر از ۰٫۶۵ است. در نتیجه، این ابعاد پرسش‌نامه مورد مطالعه پژوهش پایایی قابل‌قبولی دارند. در ادامه نیز مقدار ضریب آلفای کرونباخ برای پرسش‌نامه مورد مطالعه (کل سؤالات پرسش‌نامه) برابر با ۰٫۷۳ است. بنابراین، پرسش‌نامه تحقیق پایایی قابل‌قبولی دارد و نیازی به حذف سؤال وجود ندارد و پرسش‌نامه از اعتبار بالایی برخوردار است.

۷. یافته‌های پژوهش

در این مقاله نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های مطرح‌شده تحقیق با استفاده از آمار استنباطی و از طریق آزمون‌های *t* تک‌نمونه‌ای و آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی عوامل کارآمدی و اثربخشی تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب *مبادئ اللغة العربية* و پیش‌برد اهداف در نظر گرفته‌شده برای این درس از طرف آموزش عالی به‌تفصیل بیان شده است.

۱,۷ آمار استنباطی

۱,۱,۷ بررسی نرمال بودن متغیرها

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و انتخاب نوع آزمون‌های مربوط لازم است به وضعیت نرمال بودن متغیرها بپردازیم، زیرا اگر متغیرها نرمال باشند، می‌توانیم هم از آزمون‌های پارامتریک هم ناپارامتریک استفاده کنیم. اما اگر متغیرها نرمال نباشند، فقط می‌توانیم از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده کنیم. آزمونی که برای بررسی نرمال بودن متغیرها استفاده می‌شود آزمون کولموگوروف - اسمیرنوف (KS) است. از این آزمون وقتی استفاده می‌شود که بخواهیم بدانیم داده‌های متغیر مورد نظر نرمال اند یا خیر؟ اگر سطح معناداری این آزمون بیش‌تر از ۰,۰۵ باشد، فرض صفر مبنی بر نرمال بودن داده‌ها پذیرفته می‌شود. بنابراین، فرض آماری زیر بررسی می‌شود:

فرض صفر: توزیع داده‌ها از توزیع نرمال تبعیت می‌کند.
 فرض مقابل: توزیع داده‌ها از توزیع نرمال تبعیت نمی‌کند.

جدول ۳. آزمون نرمال بودن داده‌های ابعاد پرسش‌نامه مورد مطالعه پژوهش

متغیرها	کولموگوروف - اسمیرنوف	Sig	وضعیت
کتاب	۱,۱۲۲	۰,۱۶۱	نرمال است
روش تدریس و دانش استادان	۱,۲۶۲	۰,۰۸۳	نرمال است
مهارت	۱,۴۶۶	۰,۰۷۷	نرمال است
امتحانات گرفته شده	۱,۷۵۶	۰,۰۹۴	نرمال است

باتوجه به جدول ۳، مقادیر آزمون کولموگوروف - اسمیرنوف و مقدار sig برای متغیرهای موجود فرضیه‌های مورد مطالعه آورده شده است. چنان‌که مشاهده شده است، برای همه ابعاد پرسش‌نامه کارآمدی و اثربخشی تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب *مبادئ اللغة العربية* و پیش‌برد اهداف در نظر گرفته شده برای این درس از طرف آموزش عالی مقدار sig آن‌ها بیش‌تر از ۰,۰۵ است و فرض صفر رد نمی‌شود. در نتیجه، داده‌های این متغیرها نرمال اند.

فرضیه اول: کتاب *مبادئ العربية* برای مقطع کارشناسی زبان و ادبیات عربی کارآمدی و اثربخشی چندانی ندارد.

جدول ۴. آزمون t-test

Test Value = 3								
فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین‌ها	اختلاف میانگین		میانگین	سطح معناداری (دو دامنه)	درجه آزادی	آماره t	کارآمدی و اثربخشی کتاب	
	حد بالا	حد پایین						
	۰٫۵۶	-۰٫۲۴	۰٫۱۶۲	۳٫۱۶	۰٫۴۱۰	۲۰	۰٫۸۴۲	کارآمدی و اثربخشی کتاب مبادئ‌العربیة در سال اول
	۰٫۴۵	-۰٫۳۹	۰٫۰۲۹	۳٫۰۲	۰٫۸۸۶	۲۰	۰٫۱۴۶	کارآمدی و اثربخشی کتاب مبادئ‌العربیة در سال دوم
	۰٫۵۱	-۰٫۴۵	۰٫۰۳۱	۳٫۰۳	۰٫۸۹۳	۲۰	۰٫۱۳۷	کارآمدی و اثربخشی کتاب مبادئ‌العربیة در سال سوم
	۰٫۳۳	-۰٫۵۱	-۰٫۰۸۷	۲٫۹۱	۰٫۶۷۲	۱۹	-۰٫۴۳۰	کارآمدی و اثربخشی کتاب مبادئ‌العربیة در سال چهارم

در جدول ۴ برای بررسی تأثیر کارآمدی و اثربخشی کتاب مبادئ‌العربیة در مقطع کارشناسی زبان و ادبیات عربی از آزمون t-test (تی‌تست) تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. باتوجه‌به این‌که سطح معناداری محاسبه‌شده در جدول بالا بیش‌تر از ۰٫۰۵ است ($sig > .05$)، فرض صفر پذیرفته می‌شود. در نتیجه، کارآمدی و اثربخشی کتاب مبادئ‌العربیة برای مقطع کارشناسی زبان و ادبیات عربی مورد تأیید است.

فرضیه دوم: روش تدریس به‌کارگرفته‌شده استاد از نظر دانشجویان موفق عمل نمی‌کند.

جدول ۵. آزمون t-test

Test Value = 3								
فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین‌ها	اختلاف میانگین		میانگین	سطح معناداری (دو دامنه)	درجه آزادی	آماره t	موفق‌بودن روش تدریس استاد از نظر دانشجویان	
	حد بالا	حد پایین						
	۱٫۴۳	۰٫۴۴	۰٫۹۳	۳٫۹۳	۰٫۰۰۱	۲۰	۳٫۹۵۶	موفق‌بودن روش تدریس استاد از نظر دانشجویان در سال اول
	۰٫۸۴	-۰٫۰۸	۰٫۳۸	۳٫۳۸	۰٫۱۰۵	۱۶	۱٫۶۹	موفق‌بودن روش تدریس استاد از نظر دانشجویان در سال دوم

کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایء العربیة ... (عبدالرزاق رحمانی و دیگران) ۱۶۳*

۰/۱۰-	۰/۰۱	۰/۱۴	۳/۴۵	۰/۱۰۴	۲۰	۷۰۳/۱	موفق بودن روش تدریس استاد از نظر دانشجویان در سال سوم
۰/۱۸-	۰/۸۰	۰/۳۰	۳/۳۰	۰/۲۱۰	۱۹	۱/۲۹۷	موفق بودن روش تدریس استاد از نظر دانشجویان در سال چهارم

در جدول ۵ برای بررسی موفق بودن روش تدریس به کار گرفته شده استاد از نظر دانشجویان از آزمون t-test تک نمونه‌ای استفاده شده است. با توجه به این که سطح معنی داری محاسبه شده در جدول ۵ بیش تر از ۰/۰۵ است ($sig > .05$)، فرض صفر پذیرفته می شود، چون مقدار میانگین متغیر مورد مطالعه برابر با ۳/۳۸ و این مقدار در حد عدد سه است. در نتیجه، روش تدریس به کار گرفته شده توسط استاد از نظر دانشجویان در حد متوسط موفق بوده است.

فرضیه سوم: دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم دست نمی یابند.

جدول ۶. آزمون t-test

Test Value = 3							
فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین‌ها	اختلاف میانگین	میانگین	سطح معناداری (دو دامنه)	درجه آزادی	آماره t	دست یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم	
						حد بالا	حد پایین
۰/۴۸-	۰/۶۵	۰/۰۸۷	۳/۰۸	۰/۷۵۲	۲۰	۰/۳۳۱	دست یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم در سال اول
۰/۴۷-	۰/۴۰	۰/۰۳۱-	۲/۹۶	۰/۸۸۲	۱۶	۰/۱۵۰	دست یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم در سال دوم
۰/۷۰-	۰/۲۶	۰/۲۱۸-	۲/۷۸	۰/۲۱۸-	۲۰	۰/۹۳۶-	دست یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم در سال سوم
۰/۴۸-	۰/۴۳	۰/۰۲۷-	۲/۹۷	۰/۹۰۱	۱۹	۰/۱۲۶-	دست یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم در سال چهارم

باتوجه به جدول میانگین، دست‌یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم از نظر دانشجویان در حد عدد سه است. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

در جدول ۶ برای بررسی دست‌یافتن دانشجویان به مهارت‌های لازم پس از گذراندن درس قواعد عربی از آزمون t-test تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. باتوجه به این که سطح معنی‌داری محاسبه شده در جدول ۶ بیش‌تر از ۰/۰۵ است ($\text{sig} > .05$)، فرض صفر پذیرفته می‌شود. در نتیجه، دست‌یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم از نظر دانشجویان در حد عدد سه است. در نتیجه، دست‌یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم در حد متوسط است.

فرضیه چهارم: سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان مقبولیت ندارد.

جدول ۷. آزمون t-test

Test Value = 3							
فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین‌ها	اختلاف میانگین	میانگین	سطح معناداری (دو دامنه)	درجه آزادی	آماره t	مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان	
							حد بالا
۰/۹۳	۰/۳۸۰	۳/۳۸	۰/۱۶۴	۲۰	۱/۴۴۴	مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان در سال اول	-۰/۱۶
۰/۳۹	-۰/۰۶۷	۲/۹۳	۰/۷۶۴	۱۶	-۰/۳۰۴	مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان در سال دوم	-۰/۵۳
۰/۹۷	۰/۴۲۸	۳/۴۲	۰/۱۲۰	۲۰	۱/۶۲۵	مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان در سال سوم	-۰/۱۲
۰/۴۵	-۰/۰۷۱	۲/۹۲	۰/۷۸۰	۱۹	-۰/۲۸۳	مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان در سال چهارم	-۰/۵۹

باتوجه به جدول ۷، حد مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان در حد عدد سه است. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

کارآمدی و اثربخشی کتاب مبادئ العربية ... (عبدالرزاق رحمانی و دیگران) ۱۶۵

در جدول ۷ برای بررسی مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته شده از نظر دانشجویان از آزمون t-test تک نمونه‌ای استفاده شده است. با توجه به این که سطح معنی داری محاسبه شده در جدول فوق بیش تر از ۰٫۰۵ است ($sig > .05$)، فرض صفر پذیرفته می شود؛ در نتیجه مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته شده از نظر دانشجویان در حد عدد سه است. در نتیجه، مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته شده از نظر دانشجویان در حد متوسط است.

فرضیه پنجم: تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب مبادئ اللغة العربية و پیش برد اهداف در نظر گرفته شده برای این درس از طرف آموزش عالی مطلوب است.

جدول ۸ آزمون t-test

Test Value = 3							
فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین ها		اختلاف میانگین	میانگین	سطح معناداری (دو دامنه)	درجه آزادی	آماره t	مطلوبیت تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب مبادئ اللغة العربية و پیش برد اهداف در نظر گرفته شده برای این درس از طرف آموزش عالی
حد بالا	حد پایین						
۰٫۸۸	-۰٫۰۹	۰٫۳۹۳	۳٫۳۹	۰٫۱۰۹	۲۰	۱٫۶۷۷	مطلوبیت تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب مبادئ اللغة العربية و پیش برد اهداف در نظر گرفته شده برای این درس از طرف آموزش عالی در سال اول
۰٫۵۰	-۰٫۳۷	۰٫۰۶۳	۳٫۰۶	۰٫۷۶۵	۱۶	۰٫۳۰۳	مطلوبیت تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب مبادئ اللغة العربية و پیش برد اهداف در نظر گرفته شده برای این درس از طرف آموزش عالی در سال دوم
۰٫۶۴	-۰٫۳۷	۰٫۱۳۷	۳٫۱۳	۰٫۵۷۹	۲۰	۱٫۵۶۴	مطلوبیت تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب

قرار می‌گیرد. در ادامه، در سال سوم با مقدار کی دو ۴۷/۸۹۰ و سطح معنی‌داری کم‌تر از ۵ درصد روش تدریس و دانش استادان در اولویت اول، امتحانات گرفته‌شده در اولویت دوم، کتاب در اولویت سوم، و مهارت در اولویت چهارم قرار می‌گیرد. در نهایت، در سال چهارم با مقدار کی دو ۲۹/۱۷۵ و سطح معنی‌داری کم‌تر از ۵ درصد روش تدریس و دانش استادان در اولویت اول، مهارت در اولویت دوم، امتحانات گرفته‌شده در اولویت سوم، و کتاب در اولویت چهارم قرار می‌گیرد.

۸. نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایئ العربی* از دیدگاه دانشجویان زبان و ادبیات عربی بوده است. به این منظور، با استفاده از پرسش‌نامه محقق‌ساخته این نظرها جمع‌آوری شد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل پرسش‌نامه نشان داد:

در فرضیه اول از آزمون *t-test* (تی‌تست) تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. باتوجه به این‌که سطح معناداری محاسبه‌شده در جدول ۴ بیش‌تر از ۰/۰۵ است ($\text{sig} > 0.05$)، فرض صفر پذیرفته می‌شود؛ در نتیجه کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایئ العربیة* برای مقطع کارشناسی زبان و ادبیات عربی مورد تأیید نیست.

در فرضیه دوم از آزمون *t-test* (تی‌تست) تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. باتوجه به این‌که سطح معناداری محاسبه‌شده در جدول ۵ بیش‌تر از ۰/۰۵ است ($\text{sig} > 0.05$)، فرض صفر پذیرفته می‌شود، چون مقدار میانگین متغیر مورد مطالعه برابر با ۳/۳۸ و این مقدار در حد عدد سه است. در نتیجه، روش تدریس به‌کار گرفته‌شده استاد از نظر دانشجویان در حد متوسط موفق بوده است.

در فرضیه سوم، باتوجه به جدول میانگین، دست‌یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم از نظر دانشجویان در حد عدد سه است. در ادامه، برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است. در نتیجه، دست‌یافتن دانشجویان پس از گذراندن درس قواعد عربی به مهارت‌های لازم در حد متوسط است.

در فرضیه چهارم، نتیجه مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان در حد عدد سه است. در نتیجه، مقبولیت سؤالات امتحانات گرفته‌شده از نظر دانشجویان در حد متوسط است.

در فرضیه پنجم، نتیجه مطلوبیت تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب *مبایئ اللغة العربیة* و پیش‌برد اهداف در نظر گرفته‌شده برای این درس از طرف آموزش عالی در حد

کارآمدی و اثربخشی کتاب *مبایئ العربیة ...* (عبدالرزاق رحمانی و دیگران) ۱۶۹

عدد سه است. در نتیجه، مطلوبیت تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب *مبایئ اللغة العربیة* و پیش‌برد اهداف در نظر گرفته شده برای این درس از طرف آموزش عالی در حد متوسط است.

در فرضیه ششم، براساس نتایج حاصل از آزمون فریدمن، برای آزمون این فرضیه می‌توان گفت به دلیل این که سطح معناداری کم‌تر از ۰/۰۵ است، رتبه‌بندی عوامل مورد بررسی برای عوامل چهارگانه در کارآمدی و اثربخشی تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب *مبایئ اللغة العربیة* و پیش‌برد اهداف در نظر گرفته شده برای این درس از طرف آموزش عالی از نظر درجه اهمیت معنادار است و آزمون فریدمن مورد تأیید است. می‌توان گفت در بین ابعاد مورد مطالعه عامل روش تدریس در مقایسه با سایر عوامل بیش‌ترین اهمیت و عامل کتاب پایین‌ترین اهمیت را دارد. بنابراین، عوامل چهارگانه در کارآمدی و اثربخشی تحقق اهداف آموزشی صرف و نحو عربی و کتاب *مبایئ اللغة العربیة* و پیش‌برد اهداف در نظر گرفته شده برای این درس از طرف آموزش عالی معنی‌دار بوده و پذیرفته می‌شود.

کتاب‌نامه

- آرمند، محمد و حسن ملکی (۱۳۹۱)، *مقدمه‌ای بر شیوه طراحی و تألیف کتاب درسی دانشگاهی*، تهران: سمت.
- ابن‌الرسول، محمدرضا و الهه صفیان (۱۳۹۶)، «بررسی و نقد بخش صرف کتاب صرف و نحو عربی»، *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، دوره ۱۷، ش ۱، ۱-۲۲.
- اشکوری، سیدعدنان (۱۳۸۹)، «بررسی انتقادی کتاب *مبایئ العربیة* جلد چهارم: قسم الصرف»، *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، دوره ۱۰، ش ۱، ۱۰۳-۱۱۸.
- امامزاده، سیداحمد (۱۳۸۹)، «بررسی انتقادی کتاب *مبایئ العربیة* جلد دوم»، *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، دوره ۱۰، ش ۲۰، ۸۹-۱۰۱.
- بازرگان، عباس (۱۳۸۰)، *ارزش‌یابی آموزشی*، تهران: سمت.
- حسینی، محمدحسین و معصومه مطور (۱۳۹۱)، «نقدی بر کتاب‌های درسی دانشگاهی رشته علوم تربیتی در ایران»، *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، دوره ۱۶، ش ۲۶، ۱۱۹-۱۴۲.
- خیام‌پور، عبدالرسول (۱۳۷۲)، *دستور زبان فارسی*، کتاب‌فروشی تهران.

۱۷۰ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال ۲۳، شماره ۱، بهار ۱۴۰۲

دهقانیان، جواد و صدیقه جمالی (۱۳۹۲)، «بررسی و نقد ترجمه و شرح مبادئ العربیة جلد چهارم (قسمت نحو) شرح سیدعلی حسینی»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، دوره ۱۲، ش ۲۵، ۳۷-۵۶.

شرتونی، رشید (۱۳۸۷)، *مبادئ العربیة فی الصرف والنحو (۴)*، قم: دار العلم.
فریمن دایان، لارسن (۱۳۸۴)، *اصول و فنون آموزش زبان*، ترجمه منصور فهیم و مستانه حقانی، تهران: رهنما.

کیانی، حسین (۱۳۹۱)، «بررسی و نقد کتاب قواعد کاربردی زبان عربی»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، دوره ۱۲، ش ۲، ۹۱-۱۰۴.

متقی‌زاده، عیسی، سجاد اسماعیلی، و دانش محمدی (۱۳۹۲)، «تحلیل محتوای کتاب‌های آموزش قواعد زبان عربی در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی براساس معیارهای کیفیت متون آموزشی؛ بررسی موردی کتاب *مبادئ العربیة* رشید شرتونی و *الجدید فی الصرف والنحو* ابراهیم دیباجی»، نشریه بحوث فی اللغة العربیة و آدابها، ش ۸.

منصوریان، یزدان (۱۳۹۲)، «صد ویژگی کتاب‌های دانشگاهی کارآمد و اثربخش»، مجله پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ش ۲۹، ۱-۱۷.

نظری تریزی، امین و دانش محمدی (۲۰۲۰)، «فاعلیة استخدام إستراتيجیات التعلّم النشط فی تحسین تعلّم القواعد العربیة لدى طلاب قسم العلوم القرآنیة والحديث فی مدینة إصفهان»، *دراسات فی تعلیم اللغة العربیة و تعلمها*، ج ۴، ش ۱، ۱۱۵-۱۳۴.

نعمتی قزوینی، معصومه و سیده‌اکرم رخشنده‌نیا (۱۳۹۱)، «نقد کتاب *صرف ساده*»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دوره ۱۲، ش ۲، ۱۲۷-۱۳۷.

نویدی، احد (۱۳۹۰)، *ارزش‌یابی اجرای آزمایشی طرح غنی‌سازی تجارب یادگیری در دروس ریاضیات و علوم تجربی پایه اول راهنمایی در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۹۰*، تهران: وزارت آموزش و پرورش، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.